

ԱՊԱՌՆԻ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԻ ԶՈՒԳԱԶԵՎԵՐԸ ԱՄԻՐԴՈՎԼԱԹ
ԱՄԱՍԻԱՑՈՒ «ՕԳՈՒՏ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ» ԲԺՇԿԱՐԱՆՈՒՄ*

DOI: 10.54412/2738280X-2021.1-5

Խաչատրյան Գուրգեն
բանասիրական գիտությունների դոկտոր
Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական
համալսարան. gxachatryan@yahoo.com

Բանալի բառեր. գրաբար, միջին հայերեն, հրամայական եղանակ, զուգաձևեր, ընդհանրական-դիմավոր միակազմ նախադասություն, ներգործաձև և կրավորաձև խոնարհումներ

Նախաբան

Զուգաձևությունները գրական հայերենին հատուկ են դեռևս գրաբարի դասական ենթաշրջանից: Ընդ որում, զուգաձևություններ կարելի է արձանագրել ոչ միայն 5-րդ դարում գրված տարբեր գործերում, որը կարող է պայմանավորված լինել նրանց հեղինակների՝ ծագումով տարբեր վայրերից լինելու և այ գործերի՝ տարբեր իրավիճակներում ու ժամանակահատվածներում գրված լինելու հանգամանքներով: Զուգաձևություններ են հանդիպում անգամ առանձին հեղինակների առանձին ստեղծագործությաններում: Այսպես՝ Փարպեցու պատմության մեջ *հասանել* կանոնավոր բայի բուն հրամայականի եզակի թիվը գործածվել է *հա՛ւ* կանոնավոր ձևով՝ Առ ի բժշկութիւն վիրաւորաց փութա՛, *հա՛ւ* յօգնել, մինչդեռ Բուզանդի պատմության մեջ այն հանդես է եկել *հասի՛ր* անկանոն ձևով՝ Վաղ *հասիր*, ասէ, դեռ զամուսինն իմ զուր առանց վնասու եւ յանցանաց խողխողեն: Մովսէս Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց»-ում *պարածածկեմ* բայի անցյալ դերբայը մի դեպքում կազմվել է առաջին

* Ներկայացվել է 06.07.2021, գրախոսվել՝ 22.11.2021:

հիմքով՝ *պարածածկեալ*, մյուս դեպքում՝ երկրորդ հիմքով՝ *պարածածկեցեալ* և այլն¹:

Սակայն եթե գրաբարում զուգաձևություն կազմող անմիօրինակությունները տարածված բնույթ չեն կրում, ապա միջին հայերենից ժառանգված լեզվական աղբյուրներում բազմաթիվ են հնչունական, բառային և քերականական տարատեսակ անմիօրինակությունները՝ դրանց հետևանքով առկա զուգաձևություններով: Ավելին՝ միջին հայերենում ավելի շատ անմիօրինակություններ կարելի է փաստել, քան թե կանոնարկված լեզվական իրողություններ, ինչը պայմանավորված է հայ ժողովրդի կյանքում տվյալ ժամանակահատվածում ստեղծված պատմաքաղաքական և այլ հանգամանքներով ու գործընթացներով: Գրական հայերենի զարգացման հիշյալ շրջանում նույնպես անմիօրինակության բազմաթիվ լեզվական փաստեր՝ վկայված ոչ միայն տարբեր դարերից մեզ հասած ստեղծագործություններում, այլև միևնույն հեղինակի գործ(եր)ում: Այսպես՝ Կամենից քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրություններում², որոնք կազմել է միևնույն քարտուղարը³, տեղ են գտել հնչունական և քերականական բազմաթիվ զուգաձևություններ: Վերջիններս, քանի որ այդ արձանագրություններում բացառվում են գրիչների հնարավոր միջամտությունները, ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ տվյալ բարբառակիր քարտուղարի լեզվամտածողության արտահայտություններ: Հմմտ. եւ *կոչեց* զԳրիբգորն ի յատեանն (արձ. թիվ 573) և եւ *գոչեց* իւր մոտն (արձ. թիվ 561), զձիուն *գինն* (արձ. թիվ 151) և կտաւին *քինն* (արձ. թիվ 103), դատաստանին առջեն

¹ Սրա մասին առավել մանրամասնորեն տե՛ս **տողերիս հեղինակի** «Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն Հայոց» երկի բայական և անվանական համակարգերի քերականական անկանոնությունները» հոդվածը. – Գիտաժողովի նյութեր՝ նվիրված Մովսես Խորենացու ծննդյան 1600-ամյակին, գլխավոր խմբագիր՝ Գ. Կ. Խաչատրյան, Վանաձոր, 2011, էջ 4-19:

² *Կամենեց-Պողոսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները (XVI դ.)՝ աշխատասիրությամբ Վ. Ռ. Գրիգորյանի*, Ե., 1963:

³ Հայտնի է, որ Կամենից քաղաքի հայկական դատարանի՝ 1560-1605թթ. արձանագրությունների հեղինակը միևնույն անձնավորությունն է՝ «Կամինիցի ավագերեց տեր Հովհաննեսը, որ մահացել է 1610 թ. 84 տարեկան հասակում» (տե՛ս նշվ. աշխ., էջ 20):

եկին (արձ. թիվ 297) և դատաստանին առջեւն *եկան* (արձ. թիվ 232) և այլն:

Միջին հայերենի բայի խոնարհման համակարգը խորությամբ ուսումնասիրել է Ս. Անթոսյանը «Ակնարկներ գրական միջին հայերենի պատմության» համահեղինակային աշխատության մեջ⁴, սակայն բայական գուգաձևություններին մասնավոր անդրադարձ չի կատարել: Այս հոդվածում կանդրադառնանք Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Օգուտ բժշկութեան» բժշկարանում⁵ տեղ գտած գուգաձևություններին՝ մասնավորապես ուսումնասիրելով միջինհայերենյան բայի ապառնի հրամայականի⁶ արտահայտության միջոցները, որոնք նշված երկում առավել քան հաճախադեպ են: Բանն այն է՝ ելնելով այդ բժշկարանի բնույթից՝ հանրահայտ բժշկապետը ապառնի հրամայականով արտահայտված բայաձևերով շարունակ հորդորներ, հրահանգներ, խորհուրդներ, հանձնարարականներ է տալիս իր գրքից օգտվել ցանկացող(ներ)ին՝ սկսելու, ավարտելու, կատարելու, դադարեցնելու (և այլն) հիվանդի բուժման, կազդուրման հետ կապված տարբեր գործողություն(ներ): Իսկ այդ ամենի համար ամենահարմար ժամանակաձևը ապառնի հրամայականն է: Օրինակ՝ Սահակն ասէ, թէ *տո՛ւր* զսապո՞ին հապն եւ սակամոնի եւ օշինդր, եւ *ա՛ն* ծծումն եւ *ծեծէ՛* եւ *մաղէ՛* եւ քացխով եւ հոռոմ ձիթով *օծէ՛*: Եւ ամէն տաք եւ չոր կերակրէ *պատրաստ կացիր*, որպէս մսեղէն. եւ գինի. շատ զէն է, *մի՛ առներ*, վնասէ և այլն⁷:

⁴ *Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության*, հ. Ա, Ե., 1972 (այսուհետ՝ *ԱՄԳՀՊ*, Ա), էջ 299-406:

⁵ **Ամիրտովլաթ Ամասիացի**, *Օգուտ բժշկութեան*, Ե., 1940: Տե՛ս նաև <https://digilib.aua.am/book/57/57/452/%D5%95%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%BF.../>:

⁶ Մենք նպատակահարմար ենք գտնում միջին հայերենի համար գործածել *ապառնի հրամայական* և ոչ թե *բուն հրամայական* եզրաբառը, որը գրաբարում գործածվում էր ի հակադրություն *հորդորական հրամայական* եզրաբառի:

⁷ Ինչ խոսք, Ամասիացին հորդորներ, խորհուրդներ (և այլն) տալիս է նաև այլ ժամանակաձևերով, մասնավորապես՝ ըղձական պայմանական և հարկադրական ապառնիներով, որոնցից վերջին երկու ձևերն առաջինի համեմատ չափազանց սակավադեպ են: Օրինակ՝ Եւ թէ ջուր *իջնու*՝ նա զատ *հանել կու պիտի*: Եւ կու պիտի որ զըղեղն յիստկես զանճապիլին ճուարիշովն: Եւ թէ հիւանդն ջերմն *չու*

Բնական է, որ բոլորին վերաբերող խորհուրդները, հրահանգներն ու հրամանները, որոնք չունեն որոշակի հասցեատեր(եր), գերազանցապես կատարվում են միակազմ նախադասությունների, մասնավորապես ընդհանրական-դիմավոր միակազմ կառույցների միջոցով, որոնց գերադաս անդամի արտահայտության հիմնական միջոցներից մեկը (թերևս ամենաբնորոշը) հրամայական եղանակի բայերն են՝ արտահայտված եզակի կամ հոգնակի թվերի 2-րդ դեմքերով: Արժե կարևորել, որ հիշյալ դեմքերով արտահայտված ընդհանրական-դիմավոր միակազմ նախադասությունները, չնայած արտահայտության տարբեր միջոցներին, շարահյուսական համանուններ են: Հմմտ. Եւ թէ աչքն կիծ լինի՝ զաղտորն *դրջէ՛* եւ զջուրն ի յաչքն *քաշէ՛*, եւ զխիարին տերեւն քացխով եւ ջրով *եփէ՛* եւ ի վերայ աչացն *դիր*. օգտէ: Եւ թէ ցանն ուժով է՝ ճակատէն երակ *առ* եւ զքիթն *արունէ՛* եւ Եւ զԱմիրտովլաթ բժիշկն *յիշեցէ՛ք* ի տէր, որ շատ աշխատանօք զայս գիրքս թարգմանեցի եւ այլն: Պատահական չէ, որ բերված նախադասություններում Ամասիացին երբեմն որպես գերադաս անդամ գործածում է նույն բայի հրամայականի՝ մի դեպքում եզակի, մյուս դեպքում՝ հոգնակի ձևը. չէ՞ որ երկու դեպքում էլ խոսքը ուղղվում է առհասարակ բոլորին: Այդ բայերից են՝ իմանալ (*իմացի՛ր* – *իմացի՛ք*), *յիշել* (*յիշեա՛* – *յիշեցէ՛ք*), ջանալ (*ջանա՛* – *ջանացէ՛ք*) եւ այլն:

Ասվածն ինքնին նշանակում է, որ Ամասիացու հիշյալ երկուսն անհամեմատ հաճախադեպ են հրամայական եղանակի բայաձևերով արտահայտված բայական ընդհանրական-դիմավոր միակազմ նախադասությունները, եւ հենց վերջիններիս ընձեռած լեզվական փաստերի ուսումնասիրությանն էլ նվիրված է սույն հոդվածը⁸: Ստորև կիրառելով համեմատության, զուգադրության, դիտարկման եւ այլ մեթոդներ՝ փորձել ենք ներկայացնել այն լեզվական իրավի-

նենայ՝ թող երթայ ի բաղնիս յորժամ ստամոքն *յիստկած լինի*: Եւ յորժամ աղէկ *միտք դնես*՝ նա *իմանաս* (=կիմանաս) զխօսացն զհամն, եւ *իմանաս* զպատճառն եւ այլն:

⁸ Բացառիկ դեպքերում տեղ ենք տվել նաև երկկազմ նախադասությունների ստորոգյալներին՝ արտահայտված ապառնի հրամայական ժամանակաձևերով:

ճակը, որն առկա էր Ամիրդովլաթ Ամասիացու ապրած ժամանակահատվածում (15-րդ դարի երկրորդ կես):

Ապառնի հրամայականի գուգաձևերը Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Օգուտ բժշկութեան» բժշկարանում

Ինչպես կտեսնենք առաջիկա շարադրանքում, Ամիրդովլաթ Ամասիացու գործածած հրամայական եղանակի բազմաթիվ բայեր⁹ ցույց են տալիս առօրյայի հետ կապված տարատեսակ գործողություններ, որոնք տվյալ դեպքում, հասկանալի է, առնչվում են բուժական գործընթացներին, և միայն փոքրաթիվ բայերի միջոցով են արտահայտվում այլ ոլորտներին բնորոշ գործողություններ¹⁰: Ամասիացու բժշկարանում գործածված բայերի ապառնի հրամայականները ունեն կազմության մի շարք ձևեր, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

⁹ Ահավասիկ հիշյալ բժշկարանի՝ ապառնի հրամայականով գործածված բայերի ամբողջական շարքը՝ *առնել/այնել/անել, առնուլ, ածել, ածիլել, աղայ, աղընձել, աճռել, այնել/անել, այրել, արկանել, արունել, բաժնել, բանալ, ի բան տանել, բրննել, գալ, գործել, ի գործ արկանել, դատիլ-իր* (այստեղ «աշխատել», «չարչարվել»), *դնել, թրջել/դրջել, եռացնել, երթալ, եփել, զարկել, թաթխել, թանալ, թողուլ, իմանալ, լոսել, լուծել, լվանալ, լինել, լուծել, լվացվել/լվացվիլ-է, լցնել, խախաչ անել, խածկել, խանձել, խառնել, խարել, խմել, խնդրել, խօթել, ծամել, ծխել, ծեծել, ծծել, կանգնիլ, կանգնեցնել, կանչել, կապել, կենալ, կթել, կտրել, կտրատել, հալել, համբերել, հանել, հաշվել, հարկանել, հեծանիլ, հոգալ, հովացնել, հոտալ, ձգել, ճղքել, մաղել, մտնուլ, մտցնել, յեմել, յիշել, յիստկել, նստիլ, նստեցնել, նստուցանել, շաղել, շաղվել, շարժել, շաղաղել, շինել, ի շուրջ գալ, պահել, պառկել, պատրաստել, պատրաստ կենալ, պարզել, ջանալ, սրբել, վառել, վերցնել, տալ, տանել, տաքացնել, տրորել, ուտել, ուտեցնել, սղկել, սրբել, ցաթկել, ցանել, փաթել, փոխել, քամել, քայլել, քաշել, քերել, քուն լինալ, քրտնել, օծել, օրինակել:*

¹⁰ Երբեմն Ամասիացին նույն գործողությունը տարբեր կիրառություններում արտահայտում է տարբեր բայերով, որով ձևավորվում են հոմանշային կամ համանշային շարքեր: Դրանցում տեղ գտած միավորները՝

1. մի դեպքում ներկայացնում են միջինհայերենյան բառապաշարը՝ մասամբ ավանդված գրաբարից, սակայն միջինհայերենյան կազմությամբ, ինչպես՝ *խածկել/այրել//խանձել//խարել//վառել, խառնել//մշխել, ծեծել//գա ըկ/հա ը, կտրել//կտրատել, հովցո՛ւ/պաղեցո՛ւ, պատրաստել//պատրաստ կաց/պահէ՛* և այլն,

2. մյուս դեպքում գրաբարյան և միջինհայերենյան բառային միավորներ են, ինչպես՝ *թա՛ց//դրջել, շաղել//շաղվել//շաղաղել, շփել//օծել//քսել//ծեփել՛* և այլն: Օրինակ Եւ հանապազ մեշպահարի ջրով գոտն *թա՛ց*: Եւ զքացախն *դրջել՛* թեփով եւ ի քիթն ծխել՛:

Ապառնի հրամայականի դրական խոնարհման եզակի թիվը գերազանցապես գրաբարաձև է. այն հանդես է գալիս կա՛մ անփոփոխ, կա՛մ միջին հայերենին բնորոշ հնչունափոխությամբ, այսինքն՝ արտահայտվում է կա՛մ շեշտակիր երկրորդ հիմքով կամ՝ էլ «երկրորդ հիմք + շեշտակիր դիմաթվային վերջավորություն» մասնակադապարով՝ նայած բայի կազմությանը և լծորդ ձայնավորին: Խոնարհման ներգործաձև և կրավորաձև տարբերակները սեռի քերականական կարգի արտահայտման միջոց չեն ծառայում: Ասվածի մասին են վկայում ստորև բերվող լեզվական փաստերը, ըստ որոնց՝ ապառնի հրամայականի դրական խոնարհման եզակի թիվը կազմությամբ՝

1.1. կա՛մ արմատական է՝ *ա՛ն, ել, ե՛րթ, զա՛րկ¹¹, թո՛ւք, լի՛ց, լո՛ւծ, կե՛ր, հա՛ն, հա՛ր, մո՛ւտ, նի՛ստ, տե՛ս*: Օրինակ՝ Հանապազ խունկ եւ մագտաքէ ծամէ եւ *թո՛ւք* ի դուրս: Եւ ի բաղանիս *մո՛ւտ*: Եւ *տե՛ս*, երբ տղան ծնաւ, թէ Լուսինն յո՛ր կենդանակերպ է, եւ *ե՛րթ* ի յետ ԲՃՀԳ օր: Եւ աղա՛ զշանփինն եւ *հա՛ր* որ միաւորի որպէս մորհամ. եւ *հա՛ն* ի վերայ քթեթ: Բերված շարքի բայաձևերը վկայում են, որ միջին հայերենում շրջանառության մեջ են նաև գրաբարից ավանդված անկանոն և պակասավոր բայերի հրամայականի ձևեր (*ա՛ն, ե՛րթ, կե՛ր, հա՛ն, հա՛ր, նի՛ստ*):

1.2. Կա՛մ ցոյական է, և *ց* բաղադրիչը չի պահպանվում՝ չըհաշված որոշ բացառություններ, որը նույնպես ավանդվել է գրաբարից: Ամասիացին *ե* խոնարհման պարզ բայերի գրաբարաձև բուն հրամայականներ (*-եա՛* վերջավորությամբ) գործածում է միայն գրքի առաջաբանում, երբ մեջբերումներ է կատարում բնագրերից, և բուն շարադրանքում (ըստ մեր հաշվարկի՝ ընդամենը 3 անգամ՝ *Պատուեա՛* գրքծիշկք ի պէտս քո, զի եւ սա Աստուծոյ արարեալ է: Որպէս ասէ մարգարէն Դաւիթ, թէ Աստուած իմ, *փրկեա՛* զիս ի կարճմտութենէ: Եւ զանարժան ծառայս *յիշեա՛*. յիշեալ լիցիք ի գալ

¹¹ Հրամայական բայաձևերը Ամասիացու երկի քննական բնագրում հիմնականում ինամբով շեշտադրվել են: Անհրաժեշտության դեպքում մեր շարադրանքում վերականգնում ենք վրիպված շեշտերը:

նմա): Պատճառն այն է, որ միջին հայերենում *-ես*՝ վերջավորությունը հնչյունափոխության է ենթարկվել և լայնորեն հանդես է գալիս որպես շեշտակիր *-է*, ինչպես՝ Եւ թէ հին լինի՝ զգլուխն *ածիլէ*՝ եւ եղկ եղ *օծէ*՝ զնոր պտուկն *ծեծէ*՝ եւ *մաղէ*՝ եւ ի վերայ տեղուն *ցանէ*։ Ա՛ն շաֆթալուի տերեւ եւ հինայ եւ սօտ եւ չոր վարդ, *ծեծէ*՝ եւ *եփէ*՝ եւ ի վրան *շփէ*։ Իսկ յորժամ ընծայի տղան՝ դու *հաշվէ*՝ : Եւ թէ այտով չողջանայ՝ դուն *ճղքէ*՝ զտեղին։ Եւ ձեռօքդ *աճոէ*՝ եւ զլուսպն *հա՛ն* և այլն։

-է՝ վերջավորությամբ այաձևերի հաճախակի կիրառությունը բժշկարանում պայմանավորված է նրանով, որ Ամասիացին՝ ա) գրքում է միջին հայերեն՝ գերազանցապես գործածելով առտնին գործողություններ ցույց տվող և միջին հայերենի ակտիվ բառապաշարի մաս կազմող *է* խոնարհման պարզ բայեր¹², բ) շարադրանքն ավելի հաճախ առաջ է տանում ընդհանրական-դիմավոր միակազմ նախադասությունների միջոցով, որոնց գերակշիռ մասի գերադասանդամներն արտահայտված են հիշյալ բայերի հրամայական եղանակի եզակի թվով։ Օրինակ՝ Եւ այն որ ի սաֆրայէ՝ զփորն *լուծէ*՝ հալիլայի մատպուխով եւ շահթառայի ջրով եւ տղտի ալրով զգլուխն լվա՛։ Եւ մո՛ւտ ի բաղանիս եւ *լվացվէ*՝ եղկ ջրով։ Եւ զսեւ հնտիկն *խորվէ*՝ եւ նշի *խառնէ*՝ եւ *օծէ*՝ և այլն։

-է վերջավորությամբ եզակի հրամայականների լայն կիրառությունը դարձել է նախապայման բայական մի շարք զուգաձևությունների առաջացման։ Դրանց կանդրադառնանք ստորև։

Հայտնի է, որ գրաբարյան ածանցավոր մի շարք բայեր միջին հայերենում կորցրել են ածանցը և վերածվել պարզ բայերի։ Այդ գործընթացը միանգամից չի կատարվել։ Բնագրերում զուգահեռաբար հանդիպում են նույն բայերի թե՛ ածանցավոր և թե՛ պարզ տարբերակները, որը նշանակում է, որ զուգաձևեր էին առաջանում

¹² Ըստ մեր հաշվարկների՝ բժշկարանում գործածվել է ավելի քան 5 տասնյակ *է* խոնարհման պարզ բայ։ Դրանք, այսպես կոչված, «ետ-դասական» գրաբարին բընորոշ (*մաղել*, *պարզել*, *սրբել* և այլն), միջինհայերենացված (*թաթ(ա)խել*, *ճ(ե)ղքել*, *մտնուլ* և այլն) կամ էլ միջինհայերենյան (*խածկել*, *շաղաղել* և այլն) իրողություններ են։

բայերի կազմության փոփոխության հետևանքով նույնպես: Այսպես՝ գրաբարյան *լուծանեմ* բային զուգահեռ միջին հայերենում հանդիպում է նաև *լուծեմ* զուգաձևը¹³: Ամասիացին գործածում է թե՛ մեկի և թե՛ մյուսի եզակի հրամայականը, և արդյունքում զուգաձև են դառնում նաև այդ բայերի եզակի հրամայականները (համապատասխանաբար, *լն' լծ – լուծէ'*): Հմմտ. Եւ թէ փորն կապ լինի՝ *լն' լծ* և Եւ զփորն *լուծէ'* մրգաջրով¹⁴: Նույն իրողությունն ենք արձանագրում նաև *օծանել* և *օծել*¹⁵ բայերի առումով (համապատասխանաբար, *օ՛ծ – օծէ'*): Հմմտ. Եւ զայս արա եւ *օ՛ծ* ի գլուխն և Եւ *օծէ'* զանձն հով դեղերով:

Հարկ է հավելել նաև, որ եթե գրաբարից ժառանգված *ե* խոնարհման պարզ բայերի եզակի հրամայականների կազմում *-է'* դիմաթվային վերջավորությունը միջին հայերենում դիտվում է որպես երկրորդ հիմքի պատմական հնչյունափոխության հետևանք, ապա բուն միջինհայերենյան *ե* խոնարհման պարզ բայերի եզակի հրամայականների կազմությանը նա արդեն մասնակցում է վերաիմաստավորված՝ որպես այդ բայերի առաջին հիմքին ավելացող դիմաթվային վերջավորություն, ինչպես՝ *խածկել՝ խածկէ'*, կտրատել՝ կտրատէ', *շաղաղել՝ շաղաղէ'* և այլն: Օրինակ՝ Ա՛ռ մարդու մագ, *խածկէ'*, ուստուպաճ խառնէ': Եւ *կտրատէ'* եւ տո՛ւր ժմուն Գ դրամ: Եւ աղրդարհան եւ սպանդ եւ կապարի կեղեւ *ծեծէ'* եւ մեղրով *շաղաղէ'*:

Գրաբարում *ե* խոնարհման որոշ պարզ բայերի (*ածեմ, բերեմ, համբերեմ, հանեմ, հեղուսեմ*) երկրորդ հիմքն անկանոն էր. կամությանը ոչ թե ցոյական էր, այլ արմատական¹⁶: Սրանցից՝ ա) *հեղուսեմ*-ը բժշկարանում առհասարակ չի հանդիպում, բ) *համբերեմ*

¹³ ՆՀԲ-ում *լուծեմ* բայը համարվում է «առաւել ռամկօրէն» (տե՛ս *ԼՈՒԾԵՄ* բառահոդվածը):

¹⁴ Նշենք, անշուշտ, որ Ամասիացին դասական *լոյծ* բայաձևի փոխարեն գործածել է նրա պատմական հնչյունափոխության ենթարկված տարբերակը՝ *լն' լծ*:

¹⁵ ՆՀԲ-ում *օծել* բայը համարվում է «առաւել ռամկօրէն» (տե՛ս *ՕԾԵՄ* բառահոդվածը):

¹⁶ *Համբերեմ* բայը գրաբարում ուներ կանոնավոր և անկանոն զուգաձևեր՝ *համբեր-համբերեաց* (տե՛ս *ՀԱՄԲԵՐԵՄ* բառահոդվածը):

բայը հանդիպում է հրամայականի միայն *համբերէ՛* տարբերակով՝
 Եւ Ա ժամ *համբերէ՛* եւ վարդի ձիթով օծէ: Ինչ վերաբերում է *ածել*,
բերել և *հանել* բայերին, ապա նրանց մասին դիտարկում ունի
 Ս.Անթոսյանը: Նա նշում է, որ այդ բայերը բուն հրամայականում
 «ունեն արմատական (ոչ ցոյական) ձևեր՝ *հա՛ն*, *բե՛ր*, *ա՛ծ*»¹⁷:
 Ասվածը հաստատող օրինակներ կան նաև Ամասիացու բժշկա-
 րանում: Օրինակ՝ Եւ ծոծրկէն ապիկիս արկ եւ *հա՛ն* ցան ի
 ծոծրկէն: Եւ թէ այտով չողջանայ՝ դուն ճղքէ՛ գտեղին եւ *հա՛ն* զցան
 եւ յետոյ ցանէ՛ զրուր: Եւ ձեռօքդ աճոէ՛ եւ զլուսայն *հա՛ն* եւ
 զատեզատ դիր ապիկի: Չամէն *ա՛ծ* ի հաւան եւ տրորէ՛: Եւ թէ ոչ՝
 որ զարկեր որ եարայ է բացվեր՝ *յիրար բեր*¹⁸ եւ պողպատ ասողով
 կարէ՛:

Նկատենք, սակայն, որ Ամասիացին նույն բժշկարանում *հա՛ն*
 հրամայականին զուգահեռ գործածում է միջին հայերենի գոնե որոշ
 բարբառներում ընդհանուր օրինաչափության ձգտող *-է՛* վերջավո-
 րությամբ կազմված *հանէ՛* տարբերակը նույնպես, որը քննական
 բնագրում հանդիպում է մի քանի անգամ: Ահավասիկ՝ Եւ այն որ
 հանելուն է՝ զայն *հանէ*, եւ այն լաւ է: Էհանան ասէ, թէ զլուխն ոսկր
 որ խոշորեր է թէ կոտրած ոսկր կայ՝ նա *հանէ՛*: Մասրճունէն ասէ, թէ
 հիւանդն վատուժ լինի որ մտպուխ եւ դեղ չկարէ խմել՝ դու հոկնայ
 արա եւ *հանէ՛* զայն խլտերն: Ասել է՝ Ամասիացին *հանեմ* բայի եզա-
 կի հրամայականը գործածել է ն՛ գրաբարյան ձևով՝ *հա՛ն*, ն՛ միջին-
 հայերենյան ազդեցությամբ՝ *հանէ՛*: Այսպես է նաև *ածել* բայի դեպ-
 քում. *ա՛ծ* արմատական հրամայականից բացի, որը գրաբարից ա-
 վանդված իրողություն էր, Ամասիացին գործածում է նաև *ածէ՛* զու-
 գաձևը, այսինքն՝ այնպես, ինչպես միջին հայերենում կազմվում էր
է խոնարհման պարզ բայերի հրամայականը, որը նույնպես համա-
 բանության հետևանք է: Օրինակ՝ Եւ թէ այտով չի բացվի՝ հանապազ
ածէ՛ ի վերան սամթի ձեթ, եւ յետոյ ճղքէ՛ երկաթով:

¹⁷ *Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության*, հ. Ա, Ե., 1972, էջ 391:

¹⁸ *Բեր* հրամայականի միակ կիրառությունն է Ամասիացու բժշկարանում, այն էլ
 վերլուծական բայի կազմում:

Ի տարբերություն *ե* խոնարհման պարզ բայերի հրամայականների կրած հնչյունափոխության, քանակական և գործառական առավելության՝ ցոյական հիմքի *-g* ձևայթի անկմամբ կազմվող *ա* խոնարհման պարզ բայերի եզակի հրամայականը Ամասիացու երկում պահպանել է գրաբարյան կազմությունը՝ *աղա՛, արա՛, գնա՛, լվա՛, ջանա՛*: Օրինակ՝ Ջամէնդ հաւասար *աղա՛* եւ մաղէ՛: Եւ *գնա՛* գի՛տ ի Ախրապատինն, ի մալախուլիային համարն, Եւ *արա՛* գղեղն գոր գրած է: Եւ եղկ ջրով հանապազ *լվա՛* զգլուխն: Գեղիանոս ասէ, թէ այս ցաւուս *ջանա՛*, որ գլխուն ցաւն ի վար քաշես:

Ուսումնասիրվող բնագրում հանդիպում են նաև *ա* խոնարհման այնպիսի բայաձևեր, որոնք ներկայացնում են գրաբարի բուն հրամայականի բացառությունների շարքը, այսինքն՝ անկանոնություններ են՝ *թա՛g, կա՛g*, որոնք շարունակում են գործածվել նաև միջինհայերենյան բնագրերում: Օրինակ՝ Եւ ամէն թթուէ պատրաստ կաց: Եւ հանապազ մէշպահարի ջրով գոտն *թա՛g*: Նշենք, որ անկանոն և պակասավոր *կալ* բայը Ամասիացու բժշկարանում ունի ապառնի հրամայականի ոչ միայն եզակի թվի *կա՛g*, այլև *կացի՛ր – կեցի՛ր* գուգաձևերը, ինչպես՝ Եւ ամէն թթուէ պատրաստ կաց: Եւ ի թանձր կերակրէ պատրաստ կաց: Եւ ամէն հով կերակրէ պատրաստ կացի՛ր: Եւ ամէն հաստ կերակրէ պատրաստ կեցի՛ր:

Ամասիացու բժշկարանում ապառնի հրամայականի դրական խոնարհման եզակի թվի նշված տարբերակների առկայությունը մասամբ է պայմանավորված գործածվող բայերի կազմությամբ և/կամ լծորդ ձայնավորով, ինչի մասին վկայում են միննույն բայի՝ խոնարհման գուգաձևերը, ինչպես՝ *կա՛g – կացի՛ր//կեցի՛ր*:

1.3. Կա՛մ կազմվում է *-ի՛ր* դիմաթվային վերջավորությամբ, որով գրաբարում, չհաշված բացառությունները, տեղի է ունենում բուն հրամայականի եզակի թվի՝ կրավորաձև խոնարհումը: Նախապես նշենք, որ Ամասիացին սակավաթիվ բայերի եզակի հրամայականն է կազմում այս վերջավորությամբ: Դրանք են՝

- գրաբարյան կանոնավոր *հանգշիլ, հեճանիլ* և անկանոն *դնէլ, լինիլ*, որոնք այստեղ և՛ կազմությամբ են անփոփոխ, և՛ խոնարհ-

ման ձևով՝ Եւ յորժամ ի դեղ խմելուն խալիսի՝ քուն եղիր, *հանգի՛ր*: Եւ քալուկ ձի *հեծի՛ր*: *Դի՛ր* զայն մորհամն¹⁹: Եւ յորժամ ի դեղ խմելուն խալիսի՝ *քուն եղիր*:

- *Գիտել, իմանալ, մոռանալ*, որոնք զուգաձևությամբ առանձնանում են դեռևս գրաբարում. կանոնավոր ձևերից բացի՝ հանդես են գալիս նաև անկանոն զուգաձևերով՝ *գիտացի՛ր – գիտա՛ – գիտեա՛, իմացի՛ր – իմա՛ – իմա՛ց, մոռացի՛ր – մոռա՛*²⁰, սակայն Ամասիացու բժշկարանում գործածվել են միայն *-ի՛ր* դիմաթվային վերջավորությամբ՝ Եղբայր, դու զամեն իրք *մոռացի՛ր*:

Նշվածներից *իմացի՛ր* և *գիտացի՛ր* հրամայականներն Ամասիացու երկում հանդես են գալիս նաև միջին հայերենին բնորոշ հնչյունափոխված տարբերակներով՝ համապատասխանաբար, *իմացի՛ր – յիմացի՛ր* և *գիտացի՛ր*²¹ – *գիտցի՛ր* զուգաձևերով: Հմմտ. *Գիտացի՛ր*, որ հալաբշտին բնական տեղիքն ի յաճուկին ներքեն է և *Գիտցի՛ր*, որ լերդին բնութիւնն տաք եւ գէճ է: *Իմացի՛ր*, որ բնութիւնն չորսն մէկ մէկ է, եւ չորսն խառնած է և Եւ իւելօքէն *յիմացի՛ր*, որ քան զամեն կենդանու միճաս մարդուն միճասն մոհթատիլ է:

- *Հարցանել*, որը բժշկարանում ունի նաև *հարցնել* միջինհայերենյան զուգաձևը, և որի գրաբարյան *հա՛րց* արմատական հրամայականն այս դեպքում համաբանությամբ ստանում է *-իր* վերջա-

¹⁹ Հմմտ. նաև *մտիկ դնել* միջինհայերենյան վերլուծական կազմությունը՝ Եւ աղէկ *մտիկ դիր*, որ խուլինճ չի լինայ:

²⁰ Տե՛ս նշԲ, համապատասխանաբար, *ԳԻՏԵՄ, ԻՄԱՆԱՄ* և *ՄՈՌԱՆԱՄ* բառահոդվածները:

²¹ Բառասկզբի *ի* և *ու* ձայնավորներին *յ* հնչյունի հավելումը միջին հայերենին բնորոշ հնչյունական փոփոխություններից մեկն է, որն արտացոլվել է նաև սույն բժշկարանում՝ գլխացատրին՝ որ *յիրիկացքն* լինի եւ գիշերն: Զթեթեն, կակուղն եւ զպինտն *յիմանայ*: Ուտէ գառին միս եւ *յուլի* եւ հաւձագու միս. օգտէ: *Յունացն* մագն նօսրնայ: Եւ թէ *յուզենան*, որ վեր հանեն: Անձինն գլխուն ոսկրն ամուր է եւ *յուժով* է եւ ի հողն յուշ կու փթի և այլն: Նշված ժամանակահատվածում հիշյալ կարգի հնչյունափոխությունն արձանագրում է նաև լեհահայոց խոսվածքը՝ նա *յիշխանութիւն յունենայ* իմ կինն զիմ բաժինն ժառանգել այնպէս. որպէս եւ ինքն: Եւ թէ չվճարեմ կամ *յուշացնեմ*: Եւ ապա զայն խումշովն վիճարէ. գոր *յունի* և այլն (տե՛ս *Կամենեց-Պողոսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները (XVI դ.)*, աշխատասիրությամբ Վ. Ռ. Գրիգորյանի, Ե., 1963):

վորություն, սակայն արտահայտում է ոչ թե կրավորական, այլ ներգործական սեռի քերականական իմաստ՝ Եւ այն որ չերեւնայ՝ *հարցիր* հիւանդին թէ որպէս է, եւ ստածէ՛ շուտով :

- *Գտնուլ* (գրաբարում՝ *գտանէս*), որի կազմում թե՛ *-ան-* սուկածանցի *ա-*ն է ընկել (*գտանել>գտնուլ*), թե՛ փոխվել են լծորդ ձայնավորն (*է-*ն փոխարինվել է *ու-*ով) ու խոնարհման ձևը (ներգործաձև խոնարհման փոխարեն (*գի՛տ*)՝ խոնարհվում է կրավորաձև՝ ստանալով *-իր* դիմաթվային վերջավորություն (*գտի՛ր*), թեև ներգործական սեռի բայաձև է՝ Եւ այսպէս *գտի՛ր* կարգաւ մինչեւ ի քէն: Անշուշտ, այս դեպքում դեր է խաղացել նաև այն, որ *գտանել*-ը դեռևս գրաբարում գիտակցվում էր նաև որպէս *ի* լծորդության հասարակ (կրկնասեռ) բայ՝ *գտանիլ*²²:

- *Հագնիլ* (գրաբարում՝ *ագանիս*), որի կազմում *-ան-* սուկածանցի *ա-*ն ընկել է (*ագանիս>հագնիլ*), բայց պահպանվել են նաև լրծորդ ձայնավորը, և՛ խոնարհման ձևը (խոնարհվում է կրավորաձև՝ ստանալով *-իր* դիմաթվային վերջավորություն (*հագի՛ր*), որով, սակայն, միայն ներգործական սեռի իմաստ է արտահայտվում՝ Եւ ի յանձն օծէ. եւ քթան *հագիր*:

Միջին հայերենում ապառնի հրամայականի արգելականի եզակի թիվը նույնպէս ունի կազմության տարբեր միջոցներ, որոնք հանդիպում են խնդրո առարկա բժշկարանում:

1. Մի դեպքում Ամասիացին գործածում է արգելական հրամայականի գրաբարյան տարբերակը՝ *մի՛* արգելական մասնիկն ավելացնելով անկատար ներկայի դրական ձևին, որտեղ եզակի թվի *ս* վերջավորության փոխարեն հանդես է գալիս *ր* վերջավորություն²³: Օրինակ՝ Պուխարով իրվի *մի՛ ուտեր*: Եւ գինի *մի՛ խմեր*:

²² Տե՛ս ՆՀԲ-ի ԳՏԱՆԵՄ բառահոդվածը:

²³ Թեև այս կազմությունը բնորոշ է գրաբարին, սակայն կիրառվում է ոչ միայն գրաբարյան, այլև միջինհայերենյան բառապաշարի բայերի նկատմամբ՝ Հով իրք յականջն *մի՛ կաթեցներ* որ զէն չառնէ: «Ճնշող մեծամասնությամբ, - նշում է Ս. Անթոյանը, - հրամայականի ժխտական ձևերը կազմվում են ներկա ժամանակի II դեմքի (եզակիում *ս-*ն փոխվում է *ր-*ի՝ *գրես-գրեր, աղաս-աղար* կ[ն] բայաձևերի վրա *մի՛* արգելականի ավելացումով» (*ԱՄԳՀՊ*, Ա, էջ 391):

Եւ ապիկիս *մի՛ արկաներ*: Եւ *մի՛ թողուր*²⁴ որ կաւ ուտէ, զէն կառնէ: Եւ շատ *մի՛ նստիր* ի բաղանիսն. զէն է: Եւ մածուն եւ կաթն *մի՛ ուտեր*: Ասպես նաև՝ *մի՛ ազահիր*²⁵, *մի շոայլիր*, *մի շարժիր*²⁶, *մի նայիր* և այլն:

2. Մյուս դեպքում *մի՛* արգելական մասնիկն ավելացնում է ապառնի հրամայականի դրական ձևին, ինչն արդէն բնորոշ է միջինհայերէնյան լեզվամտածողությանը: Օրինակ՝ *խմէ-մի՛ խմէ*): Հմմտ. Եւ յայնժամ առ սրքնճուպին շարապի եւ *խմէ՛* և Սահակն աւէ, թէ պաղ ջուրն շատ *մի՛ խմէ*: Եւ սիսոան ջուր *տուր*. օգտէ աստուծով և Շատ *մի՛ տուր* զհով կերակուրքն:

3. Երրորդ դեպքում Ամասիացին *մի՛* արգելական մասնիկն ավելացնում է անորոշ դերբային, որը նույնպես բնորոշ է միջինհա-

²⁴ Որքան էլ տարօրինակ է, Ամասիացու բժշկարանի ակտիվ բայաձևերի շարքում տեղ չունի *թողուլ* բայի *թող* հրամայականը՝ բուն նշանակությամբ: Նշված բայաձևն ունի բազմաթիվ կիրառություններ, որոնցում, սակայն, այն դիմավոր բայով արտահայտված ստորոգյալի հետ եղանակավորիչի գործառույթ է կատարում: Օրինակ՝ Ի կերակրեն յետևի *թող չաշխատի* եւ խաղաղ նստի: Մոդիկին մուխն որ գոսկերիչն զարնէ՝ նա *թող* գինի *խմէ* որ վնաս չառնէ: Եւ երբ զայս դեղն ի գլուխն օծես՝ *թող* զաչքն *խփէ* որ չմտէ յաչքն: Այսպես նաև՝ *թող երթայ*, *թող չի կանչէ*, *թող չի նստի*, *թող հոտայ*, *թող աշխատի* և այլն: Իսկ նմանատիպ գործառույթներից մեկը ցույց է տալիս *թող + ստորոգյալ* կապակցության առաջացման ճանապարհը՝ Եւ յորժամ զգոզն դարուրան առնես՝ *թող որ* պահ մն *կենայ*:

²⁵ Գրաբարյան *ազահեւ* բայի կազմում տեղի է ունեցել լծորդ ձայնավորի փոփոխություն՝ *ազահեւ > ազահիւ՛ Մի՛ ազահիր* դու ամէն փափկութեանս քո: ՆՀԲ-ում *ազահիւ*-ը դիտվում է «իբր ռամկօրէն» (տե՛ս *ԱԳԱՀԵՄ* բառահոդվածը):

²⁶ Ըստ մեր դիտարկումների՝ սակավաթիվ ներգործական բայաձևերի կազմում *ե//է>ի* փոփոխությամբ (ներգործաձև և կրավորաձև խոնարհում) Ամասիացին արտահայտում է տարբեր սեռերի (տվյալ դեպքում՝ ներգործական և կրավորական կամ կրավորաձև չեզոք) քերականական իմաստներ: Հմմտ. Յորժամ հիւանդըն զաչքն *շարժէ* («շարժում է») եւ դողայ եւ հանց որ համբեր չառնու՝ մահու նըշան է: Յորժամ բժիշկն զկարուրան *շարժէ* («շարժում է»)՝ նա այրկանն գոզն ան պահն պղտորի և Եւ պալղամն որ այսպէս լինայ՝ նա մարդուն ոսկերացն շարժումն աղէկ լինայ, եւ կակուղ եւ աղէկ *շարժի* («է շարժվում»): Եւ այս ամէնն ի սաֆրայէ *շարժի* («է շարժվում») եւ տաքութենէ եւ չորութենէ: Եւ յորժամ սաֆրան *շարժի* («շարժվում է»)՝ հիւանդն զարթի: Եւ ուտէ զայն իրվին, որ *յիստկէ* («մաքրում է») եւ ճլէ տայ և Եւ թէ *չի յիստկի* («չմաքրվի»)՝ տո՛ւր այարիճի ֆայղարայ եւ սապոնի հատ:

յերենյան լեզվամտածողությանը²⁷: Օրինակ՝ Եւ ամռան ատուրքն շատ *ի շուրջ մի՛ գալ*, զի զէն է: Եւ շատ *մի՛ ուտել* եւ կուշտ ի քուն մի՛ լինար: Եւ բնաւ զինի *մի՛ խմել*. օգտէ: Եւ հանապազ ի բաղնիս մըտնու. եւ շատ *մի՛ նստիլ*, զէն է²⁸:

Նշված տարբերակների գործածությունը այս դեպքում ևս մասամբ է պայմանավորված գործածվող բայերի կազմությամբ և/կամ լծորդ ձայնավորով, որի մասին վկայում են մի շարք բայերի ապառնի հրամայականի ժխտական խոնարհման եզակի թվում առկա գուգաձևերը:

Արգելական հրամայականի եզակի թվում աչքի է ընկնում միջինհայերենյան *անել//այնել* բայը՝ հանդես բերելով 5 գուգաձև: Դա բնական է մի քանի պատճառներով. բայս ա) գրական հայերենի բոլոր շրջաններում, այդ թվում նաև միջին հայերենում ակտիվ բառապաշարի միավորներից է, բ) ունի կազմության անկանոնություններ²⁹, գ) վերը նշված *այնել* և *անել* ձևերից բացի՝ միջին հայերենում գործածվում է նաև գրաբարյան ձևով՝ *առնել*: Ահավասիկ Ամասիացու կողմից գործածված 5 տարբերակները՝ *մի՛ առներ*, *մի՛ առնել*, *մի՛ այներ*, *մի՛ այնել*, *մի՛ աներ*: Օրինակ՝ Եւ մերձաւորութիւն *մի՛ առնել*: Եւ զսուր դեղերն տաք *մի՛ այներ*: Թէ գիշերն թէ ցորեկն է՝ մերձաւորութիւն *մի՛ այնել*: Եւ մերձաւորութիւն *մի՛ աներ*: Երակ *մի՛ առներ*, որ ցաւ մն այլ չընծայի:

²⁷ Մեկ այլ մոտեցմամբ կարելի է կարծել, թե այդ բայաձևը ոչ թե անորոշ դերբայն է, այլ գրաբարի անկատար ներկայի դրական ձևի *ր*-ն է հնչյունափոխվել *լ*-ի (*ր>լ*, *լ>ր* հնչյունափոխությունը միջին հայերենում տարածված իրողություն էր ոչ միայն վաղակատարի կազմության առումով (*զնացել // զնացեր*): Ահավասիկ նշված հնչյունափոխության այլ փաստ՝ հենց Ամասիացու բժշկարանից՝ Եւ կամկեկ աճռելն կերակրէն յետեւ եւ հետեւակ *քայլերն* (փխ.՝ *քայլելն* – Գ.Խ.) լաւ է:

²⁸ Ներկայացնելով միջին հայերենի երկրորդ շրջանի (15-16-րդ դդ.) արգելական հրամայականի արտահայտության միջոցները՝ Ս. Անթոսյանը նշում է, որ այդ շրջանում նույնպես «... անորոշ դերբայի վրա *մի՛* արգելականի ավելացումով կազմվող հրամայականի կիրառության շատ դեպքեր ունենք», բայց բերում է երկու օրինակ, երկուսն էլ՝ Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Անգիտաց անպէտ»-ից (*ՄՄԳՀՊ*, Ա էջ 405):

²⁹ *Անել* բայը գուգաձևություն ունի նաև մեր օրերում (*մի՛ արա*, *մի՛ անի*):

Խամել, ուտել և *տալ* բայերի հրամայականի եզակի թվերի ժրխտականները հանդիպում են երեքական զուգաձևերով՝ *մի՛ խամեր – մի խամէ – մի՛ խամել, մի՛ ուտեր – մի՛ ուտել – մի՛ ուտիլ, մի՛ տար – մի՛ տուր – մի՛ տալ*: Ասվածը վկայվում է բազմաթիվ օրինակներով՝ Եւ գինի *մի՛ խամեր*: Եւ բնաւ գինի *մի՛ խամեր*: Պաղ ջուրն շատ *մի՛ խամէ*: Եւ գինի *մի՛ խամել*: Եւ մածուն եւ կաթն *մի՛ ուտեր*: Եւ կերակուր տաք եւ եղլի եւ քաղցր լինի՝ *մի՛ ուտել*: Եւ այն կերակուրն որ սավտայ ընծայէ՝ *մի՛ ուտիլ*: Եւ այն կերակուրն որ յիրմէն չորութիւն ընծայի՝ *մի՛ տար*³⁰: Շատ *մի՛ տուր* զհով կերակուրքն: Եւ միս եւ գինի *մի՛ տուր*: Եւ թթվնի տուր, եւ քաղցր *մի՛ տալ*: Եւ ծանր կերակուր *մի՛ տալ* և այլն:

Հատկանշական է, որ բայական որոշ զուգաձևություններ այնքան են համարժեք, որ Ամասիացու կողմից գործածվում են՝

1. նույն պարբերության մեջ՝ *մի՛ տալ* և *մի՛ տար*,

2. անգամ նույն նախադասության կազմում, ինչպես՝ *մի՛ ուտել* և *մի՛ ուտեր*: Օրինակ՝ եւ զամէն տաք իրք *մի՛ ուտել*, եւ մերձաւորութենէ եւ արթնութենէ պահէ զքեզ եւ այն իրքն որ սաֆրայ յաւելցնէ *մի՛ ուտեր*:

Երկու տարբերակով հանդիպում են հետևյալ բայերի հրամայականի ժխտական խոնարհման եզակի թվով արտահայտված զուգաձևեր՝

- *մտել*՝ Եւ իսկի բաղանիս *մի՛ մտեր*: Եւ շատ ի բաղնիս *մի՛ մտել*:

- *ի շուրջ գալ*՝ Եւ շատ *ի շուրջ մի՛ գար*: Եւ շատ *ի շուրջ մի՛ գալ*:

- *կտրել*՝ Չտղան ի կաթնէն *մի՛ կտրեր*: Թէ նստոյտեղին ի դուրս լինայ՝ *մի՛ կտրել* և այլն:

³⁰ Նկատենք, որ *տալ* բայի ապառնի հրամայականի ժխտական խոնարհման եզակի թվի *տար* բաղադրիչը և *տանիմ* բայի դրական խոնարհման եզակի հրամայականի *տա ր* ժամանակաձևը քերականական համանուններ են դեռևս գրաբարում, որտեղից էլ անցել են միջին հայերենին: Հմնտ. Եւ *մի՛ տար* զայն կերակուրն որ պաղղամն ընծայէ: Եւ յորժամ ցաւն խաղի՝ այլ *մի՛ տար* ֆլունիայ և Այս հապս ի բան *տար* որ զպուխարն ի վար քաշէ գլխուն: Եւ յորժամ ցաւն պակասի՝ նա ի բաղանիս *տար*:

Ամասիացու բժշկարանում առկա լեզվական փաստերը վկայում են, որ գուգաձևություններ են առաջանում ոչ միայն միևնույն ժամանակաձևի արտահայտության պլանի, այլև միևնույն բայի կազմության տեսանկյունից: Վերջին դեպքում նրկատի ունենք որևէ բայի հնչյունափոխված և անհնչյունափոխ, պարզ կամ ածանցավոր և տարբեր լծորդ ձայնավորներով կազմված լինելու հանգամանքները: Այսպես՝ *լինիլ* բայի արգելական հրամայականը Ամասիացին գործածում է *և՛ ի* լծորդ ձայնավորով, *և՛ ա* գուգաձևով, երկու դեպքում էլ՝ միևնույն *քուն լինիլ* վերլուծական բարդության կազմում: Հմմտ. Եւ թէ դեղն բան չի դնէ՝ *քուն մի՛ լինիր* և Եւ կուշտ *ի քուն մի՛ լինար*: Չորացնել պատճառականը, բացի *չորցո՛ւ* և *չորցո՛ւր* գուգաձևերից, հանդիպում է նաև *չորցո՛ւ* և *չորացո՛ւ*, իսկ *ճեքել* բայը՝ *ճղքէ՛//ճեղքէ՛*, համապատասխանաբար, հնչյունափոխված և անհնչյունափոխ գուգաձևերով: Հմմտ. Եւ հապ արա եւ ի շուքն *չորցո՛ւ* և Տրորէ՛ եւ շաֆ արա եւ *չորացո՛ւ*: Յառաջն աչացն աղբիւրին դիհն *ճղքէ՛* եւ բա՛ց և Եւ թէ այս դեղս ոչ օգտէ՝ դու զտեղն *ճեղքէ՛*: Հմմտ. նաև անհնչյունափոխ *լուա՛* և պատմական հնչյունափոխության ենթարկված *լվա՛* գուգաձևերը՝ Եւ թէ տաքութիւն լինայ՝ *լուա՛* զարանքն հազրի ջրով: Եւ եղկ ջրով հանապազ *լվա՛* զգլուխն: Գրաբարյան *լնում* բայի արգելական հրամայականի եզակին *ու* լուծորդի փոխարեն Ամասիացին գործածում է *ե* լծորդ ձայնավորը՝ Եւ ի վերայ գլխուն տաք ջուր *մի՛ լներ*, թեև նրան ծանոթ է այդ բայի՝ *ու* լծորդ ձայնավորով անկատար ներկայի եզակի թվի 2-րդ դիմային ձևը³¹՝ *լնու*։:

Ամասիացու աշխատության մեջ գուգաձևություններով առանձնանում են նաև պատճառական բայերի հրամայական եղանակի բայաձևեր, որոնց մեծ մասն ունի համադրական, իսկ մի քանիսը՝ վերլուծական կազմություն:

³¹ Հասկանալի է, որ Ամասիացու ժամանակաշրջանում անկատար ներկան, որից սերում էր արգելական հրամայականը, ուներ ըղձական ապառնու իմաստ, ինչպես՝ Տաս ասպաղօլի ջուր, վարդի ձիթով ի վերայ ցաւուն *լնու*: Եւ զջուրն ի վերայ գլխուն *լնու* օգտէ և այլն:

Անդրադառնալով համադրական պատճառական բայերի հրամայականի կազմությանը միջին հայերենի երկրորդ ենթաշրջանում (15-16-րդ դդ.)՝ Ս. Անթոսյանը նշում է, որ նախորդ շրջանի նրման (12-14-րդ դդ.) հիշյալ բայերի հրամայականը կազմվում է ինչպես գրաբարյան (*ապրեցո՛ւ*), այնպես էլ նորակազմ (*իմացո՛ւր*) վերջավորություններով³²: Նա նկատում է նաև, որ հիշյալ «շրջանում, անշուշտ, տիրապետողը նոր վերջավորությամբ ձևերն են (նկատի ունի նաև պատճառականի եզակի հրամայականի *-ո՛ւր* և *ո՛ւ* վերջավորությունները -Գ.Խ.)»³³: Իբրև լրացուցիչ հիմնավորում ասվածին՝ Ս. Անթոսյանը հավելում է. «Ավելին. Ամիրդովլաթի մոտ *ո՛ւր* վերջավորության *ո* հնչյունը արդեն մաշվել ընկել է»³⁴ և բերում է մի շարք օրինակներ թե՛ «Անգիտաց անպէտ», և թե՛ «Օգուտ բժշկութեան» բժշկարաններից, ինչպես՝ *եռցո՛ւ, կաթեցո՛ւ, չորցո՛ւ, տափկցո՛ւ*: Հարկ է նշել, սակայն, որ խնդրո առարկա երկերում *-ո՛ւր* վերջավորության *ո*-ն ոչ թե «արդեն մաշվել ընկել է», այլ սկսել է մաշվել ընկել: Բանն այն է՝ հիշյալ երկու բժշկարաններում «մաշված ընկած» ձևերին զուգահեռ հանդիպում են նաև *-ո՛ւր* սկզբնական ձևեր («Անգիտաց անպէտ»-ում՝ մեկ անգամ՝ Մէկ կտոր տրորէ ջրով ու *իմցուր*, մինչդեռ «Օգուտ բժշկութեան» երկում՝ հաճախ՝ Առ արձիճ մն, *նօսրացո՛ւր* եւ ի վերան կապէ: Զմորհամնին ի գործ արկ եւ զանձն *ուժովցո՛ւր* և այլն): Այսինքն՝ ոչ միայն *գիճացո՛ւ, զօրացո՛ւ, կաթեցո՛ւ, կակղացո՛ւ, հովացո՛ւ, պակսեցո՛ւ, պաղեցո՛ւ, տաքցո՛ւ, քաղցեցո՛ւ*, այլև *նօսրացո՛ւր, պակսեցո՛ւր, նօսրացո՛ւր*: Դիտարժան է նաև այն, որ *-ո՛ւ* և *-ո՛ւր* ձևույթներով հրամայականներ հանդիպում են թե՛ տարբեր բայերի գործածության ժամանակ, թե՛ միևնույն բայի տարբեր կիրառություններում, ինչպես՝ *իսաղեցո՛ւր – իսաղեցո՛ւ, յաւելցո՛ւր – յաւելցո՛ւ, ուժովցո՛ւր – ուժովցո՛ւ, չորցո՛ւր – չորցո՛ւ, եռցո՛ւր – եռցո՛ւ*: Հմմտ.՝

³² ԱՄԳՀՊ, Ա, էջ 391:

³³ Ն.տ.:

³⁴ Ն.տ.:

Եւ քանի որ տղան մեծանայ՝ դու զկերակուրն *յաւելցո՛ւր* ի կաթն: Եւ զսիրտն *ուժովցո՛ւր* եւ զտաքութիւնն *պակսեցո՛ւր*: Եւ ... դրամ կարագ եղով *եռցո՛ւր*: Զինքն անուշ խօսօք *խաղեցո՛ւր*: Հապ արա քարօսի ջրով եւ ի շուքն *չորցո՛ւր*:

Եւ ստամոքն *ուժովցո՛ւ* ի խնձորի շարապով: Եւ զստամոքն *պաղեցո՛ւ* սանտալով եւ հանապագ *պակսեցո՛ւ* զպալղամն յանձնէն: Եւ *կաթեցո՛ւ* քամոնի ջուր: Եւ զրդեղն *գիճացո՛ւ*: Եւ զջուրն երկաթով *տաքցո՛ւ* եւ ի վերայ գլխուն լից: Եւ զրդեղն *հովացո՛ւ* եւ զարեան սրութիւնն *խաղեցո՛ւ*: Եւ զստամոքն *զօրացո՛ւ* ի խնձորի շարապով եւ նռան: Խիարի կտի ձէթն օժէ՛ ի գլուխն, եւ *կաթեցո՛ւ* ի քիթն: Եւ հանապագ *յաւելցո՛ւ* զգիճութիւն գլխուն: Եւ ձարխտտ եւ երիցուկ եւ վարդի եղն *եռցո՛ւ*: Քիչ քիչ ի կաթէն *քաղցեցո՛ւ* եւ կտրէ՛: Եւ թէ բնութիւնն կապ լինայ՝ *կակղացո՛ւ* զարու ջրով և այլն:

Ինչ խոսք, Ամնասիացու աշխատության մեջ *-ցո՛ւր*-ով բայաձևերի համեմատ *-ցո՛ւ* ձևույթով կազմված եզակի թվի հրամայականները նկատելիորեն հաճախադեպ են:

Նշված աշխատության մեջ Ս. Անթոսյանը վկայում է նաև Ամասիացու կողմից *կպուցանել*, ինչպես ինքն է նշում, բայի *կպու* անկանոն եզակի հրամայականի մասին³⁵:

Սակայն հարկ է նկատել, որ՝

1. Ամասիացին հիշյալ բայը գործածում է ոչ թե *կպուցանել*, այլ *կպցնել* ձևով (*կպցնող, կպցնէ, կպցնես, կպցնեն* և այլն³⁶)³⁷:

2. Նշված անկանոն ձևով կազմվում են ոչ միայն *կպցնել*, այլև *մտցնել, նստեցնել, սնուցանել*³⁸, *վերցնել* պատճառական բայերի

³⁵ Ն.տ.: Ի դեպ, *կպու* ի հրամայականը նմանատիպ որոշ բայաձևերի հետ (օրինակ՝ *վերո՛ւ*) առայսօր գործածվում են որոշ բարբառներում:

³⁶ Օրինակները քաղել ենք «Անգիտաց անպէտ»-ից (*Ամիրտովլաթի Ամասիացոյ Անգիտաց անպէտ կամ բառարան բժշկական նիւթոց (աշխատասիրութեամբ՝ Գ. Տ. Բասմաջեանի)*), Վիեննա, 1927):

³⁷ Տե՛ս նաև *Միջին հայերենի բառարան* (այսուհետ՝ ՄՀԲ), Ե., 2009, ԿՊՅՆԵԼ բառահոդվածը, որում բնագրային օրինակը բերվել է հենց Ամիրտովլաթ Ամասիացուց:

³⁸ Պտուղները, ծաղիկները, տերևները և այլն մեղրով, շաքարով, քացախով եփել պատրաստել՝ պահելու համար (տե՛ս ՄՀԲ, ՄՆՈՒՑԱՆԵԼ բառահոդվածը):

եզակի հրամայականները (*մտո՛ւ, նստո՛ւ, սնո՛ւ, վերո՛ւ*³⁹): Վերոհիշյալ բայերի շարքը վկայում է, որ պատճառականների եզակի հրամայականի *-ո՛ւ* վերջավորությունն ավելանում է մի շարք բայերի ոչ թե երկրորդ՝ ցոյական, այլ առաջին՝ արմատական հիմքին: Օրինակ՝ Եւ *մտո՛ւ* ի տաք բաղնիս եւ շատ նստի: Եւ *մտո՛ւ* հանապազ ի բաղնիս: Տա՛ր ի բաղնիս եւ *նստո՛ւ* ի տաք տուն: Եւ *նստո՛ւ* զհիւանդն ի տաք ջուրն: Զփանճակուշտին ճղերն քացիով եւ մեղրով *սնո՛ւ* եւ տո՛ւր որ ուտէ: Դու սունարայով *վերո՛ւ* եւ կտրէ՛: Զամէնն ծեծէ՛ եւ *սնո՛ւ* ազոխի ջրով. եւ դի՛ր ի վերայ աչացն: Եւ *մտո՛ւ* ի բաղնիս: Եւ թէ չաղէկնայ՝ զմազն մազտաքով ի յայլ մազերն *փակո՛ւ* որ աչքն չի ծեծէ եւ ցաւ հասցնէ: Եւ *սնո՛ւ* այտով: Եւ պղպեղ *սնո՛ւ* եւ տո՛ւր անօթեց:

Հետաքրքրական է *նստիլ* բայի պատճառական տարբերակի հրամայականի արտահայտությունը խնդրո առարկա երկում. մի դեպքում Ամասիացին գործածում է *նստուցանել* գրաբարյան ձևի *նստո՛* դասական ձևը՝ Եւ տո՛ւր շաքրով տաք հաց, եւ յաւազան *նըստո*, որը վկայում է նրա՝ գրաբարի իմացության մասին, մուս դեպքում՝ միջին հայերենին հատուկ *նստո՛ւ* և *նստո՛ւր* եզակի հրամայականները՝ Եւ *նստո՛ւ* զհիւանդն ի տաք ջուրն: Եւ հանց տուն *նըստուր*, որ խիստ լուս լինի: Սակայն վերջիններիս ժխտական տարբերակը Ամասիացին կազմում է ոչ թե դրականին ավելացնելով *մի՛* արգելականը, այլ գրաբարին բնորոշ օրինաչափությամբ: Նշենք, որ այս դեպքում արգելական մասնիկն ավելանում է միջինհայերենյան *նստեցնել* բայի ոչ թե անկատար ներկային, այլ արդեն նրա իմաստափոխված ձևին՝ ըղձական ապառնուն, բայց դարձյալ *ս>ր* հնչունափոխությամբ՝ *մի՛ նստեցներ*: Օրինակ՝ Եւ գողան ի բաղանիսն շատ *մի՛ նստեցներ*:

Ածանցավոր պատճառական կազմություններից բացի՝ Ամասիացու երկում հանդիպում են նաև կազմությամբ վերլուծական

³⁹ Նշված իրողության մասին անուղղակի ակնարկ կա ՄՀԲ-ում, որում ՎԵՐՈՒ-ն բերվում է որպես առանձին բառահողված՝ հետևյալ մեկնաբանությամբ. «ՎԵՐՅ-ՆԵԼ բայի բուն կամ ներկա հրամայականը. վերցրո՛ւ, վերցրո՛ւ տա՛ր» (ՄՀԲ, էջ 737):

պատճառական բայեր, որոնք ապառնի հրամայականի ձևերը գործածվել են ընդհանրական-դիմավոր նախադասությունների մեջ: Վերլուծական պատճառական բայերի կազմությանը մասնակցող *տալ* բայի դիմավոր ձևերը Ամասիացու երկում ունեն շարադասական գուգաձևեր. մի դեպքում հանդես են գալիս անորոշ դերբայից առաջ, մյուս դեպքում հաջորդում են նրան: Հմմտ. Եւ հանապազ կաթն ի յաջքն կաթեցու եւ *կթել տուր* և Եւ թէ խոչակն խոշորութիւն կենայ՝ կաթն տուր *կթել*: Եւ ի կշտու *փսխել տուր* և Եւ թէ պատճառն ի ստամոքէն լինայ՝ *տո՛ւր փսխել*⁴⁰: Նկատելի է, որ բժըշկարանում գերակշռում են *տալ* բայի ետադաս կիրառությունները, որը բնորոշ է միջին հայերենին՝ ի տարբերություն գրաբարի, որում նրանք ավելի հաճախ գրավում էին նախադաս դիրք:

Համադրական պատճառական բայերից են՝ *աճռել տալ*, (վերաբերութիւն) *այնել տալ*, *արկանել տալ*, *բռնել տալ*, *խմել տալ*, *կապել տալ*, *կթել տալ*, *հոտալ տալ*, *մարձել տալ*, *վերցնել տալ*, *փսխել տալ*, *օծել տալ* և այլն: Օրինակ՝ Եւ օծե՛ր զանձն հով դեղերով եւ ի ժիր *աճռել տուր*: նա զանձն աղէկ *մարձել տուր*: Ե եւ սապոն *վերցնել տուր*: Եւ զշոգին յերեսն *բռնել տուր*: Ջքիթն *արխունել տուր*: Եւ լզել *տուր* այն մարդուն որ հեւք ունի: Եւ զանդամն *կապել տուր*: Եւ կղբու ձու հոտայ եւ *փոնքտալ տուր*: Եւ վարդէջուր եւ սանտալ *տուր հոտալ*: Եւ *վերաբերութիւն տուր այնել* սրքնճուպինով եւ եղկ ջրով եւ սամթով: Եւ գառնալեզվի ջուր *տուր օծել եւ խմել*: Սրքնճուպինով *մատն տուր արկանել*:

Հատկանշական է, որ եթե դրական խոնարհման՝ կազմությամբ վերլուծական պատճառական բայերի գործածության դեպքերը բազմաթիվ են, ապա, դրան հակառակ, ժխտական խոնարհման

⁴⁰ Հետաքրքրական է, որ բազմաթիվ նախադասություններում Ամասիացին *տուր* բայաձևը գործածում է բուն իմաստով, որին հաջորդում է երկրորդական նախադասություն, ինչպես՝ Մուշքի դալիայ *տուր որ հոտայ* (հմմտ. *տուր հոտայ*): Թանասուպ *տուր որ ուտէ* (հմմտ. *տուր ուտել*): Գնձի ջուր մէկ նուկի *տուր որ խմէ* (հմմտ. *տուր խմել*): Վայրի անուխ *տուր որ վերցնէ* (հմմտ. *տուր վերցնել*) և այլն:

վերլուծական պատճառական բայերի գործածության մի դեպք է հանդիպել՝ Եւ տաք իրք *մի՛ տաք ուտել*⁴¹:

Եզրակացություն

Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Օգուտ բժշկութեան» բժշկարանում չափազանց հաճախադեպ են ընդհանրական-դիմավոր միակազմ նախադասությունները, որը պայմանավորված է տվյալ երկի բովանդակությամբ: Հիշյալ նախադասությունների գերադաս անդամների արտահայտության հիմնական միջոցն այս դեպքում ապառնի՝ հրամայականի եզակի թիվն է, որը գերազանցապես գրաբարաձև է՝ մասամբ միջին հայերենին բնորոշ հնչյունական փոփոխությունների ենթարկված:

Բժշկարանում ապառնի հրամայականի դրական խոնարհման համակարգի՝ *-է* վերջավորությամբ բայաձևերի հաճախակի կիրառությունը պայմանավորված է նրանով, որ Ամասիացին՝ ա) գրում է միջին հայերենով՝ գերազանցապես գործածելով առտնին գործողություններ ցույց տվող և ակտիվ բառապաշարի մաս կազմող *է* խոնարհման պարզ բայեր, որոնք համեմատաբար մեծաթիվ են: Վերջինիս նպաստել է այն, որ հիշյալ բայերի մի մասը միջին հայերենը ժառանգել է գրաբարից, մյուսները հենց միջինհայերենյան միավորներ են և վկայում են գրական հայերենի զարգացման այդ ժամանակաշրջանի բայակազմական առաջնահերթությունների մասին, բ) Ամասիացին ավելի հաճախ շարադրանքն առաջ է տանում ընդ-

⁴¹ Նշենք, որ ապառնի հրամայականների հոգնակի ձևերի կազմությունը նույնպես գրաբարաձև է: Դրանք Ամասիացու բժշկարանում ունեն ակնհայտորեն սահմանափակ թիվ ու կիրառություն և այքի են ընկնում կանոնավոր կազմությամբ (թերևս բացառություն է *իմանալ* բայի *իմացիք* հոգնակին, որը կազմվել է ոչ թե *-էք*, այլ *-իք* դիմաթվային վերջավորությամբ), ուստի հողվածում դրանց չենք անդրադառնում: Ահավասիկ հոգնակի հրամայականների սակավաթիվ գործածություններից մի քանիսը (ընդգծված են)՝ ... թե բժիշկ է՝ *մի՛ խափանէք*: Եւ *ջանացէ՛ք*, որ զբանադրանքն չի ընդունիք, եւ զինչ որ գրած է զայն *արէք*: Որք կարդայք կամ օրինակէք՝ թողութիւն մեղաց *խնդրեցէք* ի Քրիստոսէ թարգմանողի գրոցս Ամիրտովլաթ բժշկին: Եւ ամէն իրք որ զանձն տաքցնէ՝ *ի գործ արկէք*: Եւ զիս զանպիտան եւ զանարժան ծառայս *յիշեցէ՛ք* ի Տէր: Եւ այլ *իմացիք*, որ զայս բժշկութիւնս պատեհ է որ ամէն մարդ ուսանի:

հանրական-դիմավոր միակազմ նախադասությունների միջոցով, որոնց գերակշիռ մասի գերադաս անդամներն արտահայտված են *է* խոնարհման պարզ բայերի ապառնի հրամայականի եզակի թվի երկրորդ դեմքով:

Հրամայական բայաձևերի գործածության առումով Ամասիացու լեզուն անմիօրինակ է: Ապառնի հրամայականի *և՛* դրական, *և՛* ժխտական խոնարհումներում առկա են ոչ միայն երկբաղադրիչ, այլ եռաբաղադրիչ գուգաձևեր, որոնցով ուրվագծվում են ապառնի հրամայականի արտահայտման միջոցների հետագա զարգացումները թե՛ կանոնավոր և թե՛ անկանոն բայերի շարքում: Զուգաձևերի՝ նույն երկում առկայությունը վկայում է միջին հայերենի երկրորդ ենթաշրջանի (15-16-րդ դդ.) լեզվական իրավիճակի և մասնավորապես այն բանի մասին, որ խոսակցական լեզվին բնորոշ էին քերականական նույն իրողությունը գուգաձևերով արտահայտելը միջին հայերենի ոչ միայն տարբեր ենթաշրջանների լեզվական աղբյուրներում և ոչ միայն միևնույն ենթաշրջանի տարբեր հեղինակների գործերում, այլև նույն երկում, ինչպիսին Ամիրդովլաթ Ամասիացու «Օգուտ բժշկութեան» բժշկարանն է:

Khachatryan Gurgen- The Parallel Forms of the Future Imperative in Amirdovlat Amasiatsi's "The Benefits of Medicines".- It should be stated that Amirdovlat Amasiatsi (Amirdovlat of Amasia) frequently used general finite one-member sentences in his work "The Benefits of Medicines", which is conditioned by the contents of the given work. The main means of the expression of the basic parts of the mentioned sentences is the singular of the Future Imperative, which is predominantly typical of Grabar with some Middle Armenian sound interchange. The frequent use of the verb forms with "է" ending of the positive imperative declension system is conditioned by the fact that Amasiatsi: a) wrote in Middle Armenian using simple words of active vocabulary of "է" declension showing mainly daily activities, a part of which came from Grabar, the other parts are of Middle Armenian formations, b) used general finite one-member sentences, many of their main members were expressed by the second person singular of the Future Imperative of simple verbs of "է" declension. The formation of the

imperative verb forms is not monotonous in Amasiatsi's work. In the positive and negative declensions of the Future Imperative one may observe not only two-component but also three-component parallel forms with the help of which the latest developments of the Future Imperative are seen in regular and irregular verbs. The presence of the parallel forms in the mentioned work witnesses about the language situation of the second subperiod of Middle Armenian (15-16 centuries). It speaks particularly about the fact, that the expression of the grammatical reality by means of parallel forms was typical of spoken language seen not only in some language sources of different subperiods and works of various authors of the time, but also in "Benefits of Medicines" by Amirdovlat Amasiatsi.

Keywords: Grabar, Middle Armenian, imperative mood, parallel forms, general finite one-member sentence, active and passive declensions.

Khachatryan Gurgen – Doctor of Philology, Vanadzor State University after N. Tumanyan. gxachatryan@yahoo.com

Хачатрян Гурген - Параллельные формы повелительного наклонения будущего времени в лечебнике Амирдовлата Амасиаци "Польза медицины". - В лечебнике Амирдовлата Амасиаци «Польза медицины» часто встречаются обобщенно-личные односоставные предложения, что обусловлено содержанием данного произведения. Основным средством выражения главных членов в указанных предложениях является единственное число повелительного наклонения будущего времени, которое преимущественно представлено в древнеармянской форме, но частично приобрело чередование звуков, характерное для среднеармянского языка.

Частое употребление глагольного окончания -э (-t) в системе спряжения в действительном залоге повелительного наклонения обусловлено тем, что Амасиаци: а) писал на среднеармянском языке, употребляя главным образом простые глаголы с основой спряжения на [e], которые указывают на повседневные действия и составляют пласт активного лексического фонда: часть из них унаследована из древнеармянского языка, а другая группа представляет собой среднеармянские образования; б) чаще строит повествование с помощью обобщенно-личных односоставных предложений, в которых подавляющая часть главных членов выражается простыми глаголами с основой спряжения

на [e] во втором лице единственного числа будущего времени в повелительном наклонении.

Образование глагольных форм в повелительном наклонении в лечебнике не единообразно. Повелительное наклонение в будущем времени и в положительной, и в отрицательной формах представлено не только двухкомпонентными, но и трехкомпонентными параллельными формами, которыми очерчивается дальнейшее развитие средств выражения повелительного наклонения в будущем времени как в ряду регулярных глаголов, так и среди нерегулярных глаголов. Наличие параллельных форм в этом сочинении свидетельствует о лингвистической ситуации второго периода существования среднеармянского языка (15-16вв.), а также подтверждает, что разговорному языку свойственно было выражение одних и тех же грамматических реалий параллельными формами не только в памятниках письменности различных периодов и не только в трудах различных авторов одного и того же периода, но и в одном и том же произведении, каким является лечебник Амирдовлата Амасиаци "Польза медицины".

Ключевые слова: древнеармянский язык, среднеармянский язык, повелительное наклонение, параллельные формы, обобщенно-личное односоставное предложение, спряжение глаголов в действительном и страдательном залогах.

Хачатрян Гурген - доктор филологических наук, Ванадзорский го государственный университет им. О. Туманян. gxachatryan@yahoo.com